Zachowania społeczne u drobiu

Anna Wójcik

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Bioinżynierii Zwierząt

Wszystkie gatunki drobiu są bardzo społeczne, chociaż ich dzicy przodkowie wykazują różne formy organizacji stadnej [7]. Niektóre gatunki żyją w małych, względnie stabilnych grupach. Przodkowie udomowionych kur w warunkach naturalnych, zazwyczaj żyją w grupach złożonych z jednego samca i kilku samic, inne samce żyją samotnie lub w małych grupach [2]. Każda grupa ma regularne miejsce noclegu oraz swój obszar, w którym zwykle żeruje. W przypadku utrzymania drobiu w gospodarstwie, zachowania społeczne będą podobne do zachowań dzikich ptaków.

Dzikie indyki w okresie poza sezonem lęgowym mogą żyć w małych, mieszanych pod względem płci grupach, jednak częściej tworzą stada składające się tylko z indorów lub indyczek. Stada indorów składają się z braci, którzy pozostają razem przez całe życie, podczas gdy stada indyczek składają się z samic z różnych stad [2].

Podobnie jak kury i indyki, strusie żyją w stabilnych grupach społecznych, zróżnicowanych wiekowo. W okresie godowym najczęściej spotykaną jednostką społeczną jest para lub trio złożone z jednego samca i dwóch samic, ale widoczne są również pojedyncze ptaki [6]. Grupy społeczne dzikich przepiórek, kaczek i gęsi są mniej stabilne, a skład tych grup społecznych zmienia się po sezonie lęgowym. Kaczki i gęsi w sezonie lęgowym tworzą pary, natomiast po migracji do miejsc zimowania tworzą duże skupiska ptaków.

Tak jak u wszystkich gatunków społecznych, wśród drobiu istnieje rozległa **komunikacja** między członkami grupy. Komunikacja między ptakami zachodzi poprzez gesty, postawę ciała i wokalizację. Istnieje również coraz więcej dowodów na to, że węch może odgrywać rolę w rozpoznawaniu i komunikacji społecznej, szczególnie związanej z rozrodem ptaków [9]. Komunikacja w stadzie jest szczególnie ważna, gdy ptaki mają dostęp do wybiegów, gdzie potencjalnie grozi im niebezpieczeństwo ze strony drapieżników [1]. Obserwując ptaki, można dostrzec u nich także stany emocjonalne, takie jak strach, gniew, radość, a nawet zadowolenie. Z emocjami łączą się zmiany w wyglądzie zewnętrznym, do których można zaliczyć: mimikę kogutów, wykonywanie określonych ruchów, czy wydawanie określonych odgłosów.

Postawa ciała i różnego rodzaju gesty oraz wydawane dźwięki służą do sygnalizowania zagrożenia, utrzymania stabilności i komunikacji wewnątrz stada, a przede wszystkim w czasie zalotów, informują o gotowości ptaków do rozrodu. Upierzenie oraz cechy morfologiczne

Fot. 1. Stado strusi na wybiegu (fot. A. Wójcik)

głowy i szyi są bardzo ważnym elementem rozpoznawania i porozumiewania się ptaków, szczególnie w okresie godowym. Grzebień u kogutów, jego wielkość i kolor są odznaką statusu socjalnego, a jego wygląd jest uwarunkowany wpływem hormonów płciowych. Indyki mają nagą szyję i głowę, pokrytą brodawkami oraz pięknie wykształconymi koralami i wisiorem. Skóra zmienia kolor na czerwony i niebieski podczas interakcji społecznych, a wisior i korale powiększają się podczas agresji i zalotów. Barwa piór u wielu gatunków jest elementem dymorfizmu płciowego, przy czym samice mają zazwyczaj stonowane, maskujące ubarwienie, a samce charakteryzują się intensywnym, wielokolorowym ubarwieniem, które ma za zadanie zwabienie partnerki w okresie godowym [2, 7, 8].

Większość gatunków drobiu ma również bogaty repertuar wokalny. Stwierdzono, że kury wydają około 20 różnych dźwięków w zależności od sytuacji [12]. Wydawane odgłosy można podzielić na: ostrzegawcze i alarmowe (przed drapieżnikiem), służące utrzymaniu kontaktu z innymi ptakami, służące sygnalizowaniu o zajęciu terytorium (pianie kogutów), wydawane przed składaniem jaja i przy wysiadywaniu, wydawane podczas zalotów, grożące, uspakajające, wydawane podczas stresu i w stanach strachu, odgłosy zadowolenia, czy też odgłosy sygnalizujące znalezienie pokarmu.

Drób tworzy **układy hierarchiczne**, decydujące m.in. o pierwszeństwie krycia, kolejności pobierania paszy, zajmowania miejsca w gnieździe. Potocznym określeniem hierarchicznego systemu organizacji społecznej u drobiu, jest „porządek dziobania". Zasady te zostały po raz pierwszy opisane przez Thorleifa Schjelderup-

-Ebbe'go w 1922 r. Z obserwacji, które prowadził przez wiele lat, wynika, że kura zajmująca najwyższą pozycję w stadzie może grozić i dziobać wszystkie inne, ale sama nie jest atakowana. Ptaki zajmujące środkową pozycję dziobią te niższe rangą, na końcu tego długiego łańcucha znajdują się osobniki, które ustępują wszystkim [11].

Pierwsze zachowania związane z przyszłą hierarchią, można zaobserwować już u kurcząt w wieku zaledwie 2 tygodni. Rywalizacja między kurczętami ma początkowo formę zabawy, potyczek i harcowania, ale później przyjmuje postać prawdziwej walki. Kurczęta w grupie, biegając i dziobiąc ziarna, w bezpośredniej konfrontacji przybierają na kilka sekund postawę bojową. Wkrótce jedno z nich dziobie drugie, ale jeszcze w formie zabawy, a zaatakowane pisklę, mocno speszone ustępuje z drogi. Jeżeli zdarzenie to powtórzy się dwu- lub trzykrotnie w tej samej formie, ustępujące pisklę prawdopodobnie zostanie już skazane na podporządkowanie się temu drugiemu [4]. Kiedy jednak spotkają się dwa kurczęta wykazujące gotowość bojową i żadne nie ustępuje placu, rozstrzygnięcie następuje w wyniku prawdziwej walki. W takich potyczkach zwycięstwo nie zawsze przypada w udziale osobnikowi o dużej sile mięśni. Równie często wygrywa osobnik najwytrwalszy, bardziej zwinny, najzuchwalszy albo też o silniejszej psychice.

Zachowania agresywne związane z walką o najwyższe miejsce w stadzie rozwijają się między 7. a 8. tygodniem życia u kogutów a po 9. tygodniu u kur i kończą się z chwilą ustalenia hierarchii w stadzie, tj. między 10. a 15. tygodniem życia [3]. U kur selekcjonowanych na szybkie dojrzewanie płciowe, rozpoczęcie dziobania następuje wcześniej. U kurcząt brojlerów nie istnieje wyraźna hierarchia socjalna, ponieważ nie zdąży się ona wytworzyć do 6 tygodnia życia [11].

Największa zaczepność w walkach o hierarchię cechuje kury i kaczki piżmowe obojga płci, mniejsza indyki, gęsi i kaczki pekin. U indyków początek zachowania agresywnego i walki o dominację zaczyna być widoczny w wieku około 3 miesięcy i nasila się do 5 miesiąca życia, kiedy hierarchia zostaje już dobrze ugruntowana. Podobnie jak u kur, u indyków występuje osobna hierarchia indorów i indyczek. Walki indorów są bardziej agresywne niż indyczek [2].

Do walk między dorosłymi kogutami dochodzi wtedy, gdy kogut stojący niżej w hierarchii społecznej stada, chce wywalczyć wyższą pozycję i zająć miejsce rywala. Takie walki przebiegają według określonych reguł. Kogut stroszy pióra i rozkłada skrzydła, żeby wydać się większym, niż jest w rzeczywistości, staje naprzeciwko rywala i patrzy mu prosto w oczy. W jednej chwili koguty podskakują, próbując dosięgnąć przeciwnika najpierw pazurami, a potem mocnym uderzeniem dzioba skierowanym w głowę – najbardziej wrażliwy punkt rywala. Ptaki walczą dopóty, dopóki jeden z nich nie przegra i nie poszuka ratunku w ucieczce [4, 10].

Walkę najczęściej wygrywa silniejszy i bardziej doświadczony kogut. W efekcie awansuje w hierarchii stada coraz wyżej i w sposób naturalny zajmuje najwyższą

Fot. 2. Koguty rasy zielononóżka kuropatwiana (fot. P. Jankowski)

pozycję. Utrzyma ją tak długo, aż nie znajdzie się inny kogut, który poczuje się na tyle silny, aby spróbować powalczyć o przywództwo. Zwycięzca, po wygranej walce, specjalnym okrzykiem, trzepotaniem skrzydeł i innymi ruchami ciała zwołuje kury do pokarmu, ogłaszając tym samym, że on teraz jest tutaj władcą. Jeżeli inny kogut wkroczy na jego terytorium, najczęściej wystarczy najmniejszy objaw niezadowolenia, by intruz się oddalił.

W stadach mieszanych ustala się odrębna hierarchia dla kur i kogutów, a koguty nie atakują kur. Więcej walk wybucha w stadach złożonych wyłącznie z samców, przy czym przedstawiciele pewnych linii mogą odznaczać się większą agresywnością w czasie walki. Porządek społeczny ustalony w wyniku staczanych walk pomaga w ich zapobieganiu, ponieważ zbędne staje się w przyszłości dalsze konkurowanie ptaków o zasoby, np. miejsce w hierarchii czy dostępie do pokarmu [8].

Dla kur naturalne są stada liczące od 10 do 20 osobników, gdzie ustalona hierarchia jest bardzo stabilna. Natomiast w dużych grupach na małej powierzchni, kury mają trudności w indywidualnym rozpoznawaniu się, co uniemożliwia utworzenie hierarchii i wywołuje u ptaków agresję. Częstotliwość interakcji socjalnych wzrasta wraz z zagęszczaniem ptaków na jednostce powierzchni, ale przy przekroczeniu pewnej granicy zagęszczenia, znacznie zmniejsza się częstotliwość interakcji [2, 3]. Preferowana wielkość stada może jednak się zmieniać, jeżeli kurom zapewni się większą przestrzeń. W dużych grupach formują się podgrupy trzymające się określonych, zachodzących na siebie terytoriów.

Kury potrafią identyfikować każdą z kur w stadzie tak, by wiedzieć, czy znajduje się ona niżej, czy wyżej w hierarchii, i czy można ją bez konsekwencji dziobnąć, czy nie. Rozpoznają inne osobniki ze stada na podstawie koloru upierzenia oraz wyglądu i położenia grzebienia. Prawdopodobnie kury są w stanie zapamiętać cechy od 30 do nawet 200 ptaków, czyli więcej niż wynosi liczebność stada funkcjonującego w naturze [5].

Wprowadzenie do stada o ustalonej hierarchii jednego czy też kilku nowych osobników powoduje jej zakłócenie. Potyczki o ustalenie nowej hierarchii i asymilacja

ptaków do stada trwa do dwóch tygodni. Nowego ptaka atakuje przede wszystkim przywódca. Czasem ze względu na słabą pamięć u kur, walki zaczynają się na nowo, szczególnie wtedy, gdy nastąpiło przemieszczenie ptaków do innych rejonów budynku. Utarczki o ustalenie hierarchii w stadzie wpływają niekorzystnie na produkcję i zdrowotność. Osobniki stojące niżej w hierarchii zwykle gorzej pobierają paszę i wodę, natomiast koguty często nie są zdolne do kopulacji, jest to tzw. psychiczna impotencja.

Ptaki stojące wyżej w hierarchii łatwo poznać, ponieważ są szczególnie dobrze odżywione, mają błyszczące pióra i odznaczają się pewnością siebie. W hierarchii społecznej drobiu wyższa pozycja w grupie daje określone przywileje. Osobnik dominujący korzysta z wygodniejszego miejsca do odpoczynku, pierwszy żeruje. Kury dominujące znoszą więcej jaj, prawdopodobnie w związku z pobieraniem większej ilości paszy. Dominującej samicy, jej wysoka pozycja, daje prawo do wybierania gniazda czy grzędy, a samcowi pierwszeństwo w kopulowaniu. Porządek socjalny w stadach mieszanych warunkuje częstotliwość krycia, a tym samym wpływa na wyniki zapłodnienia. Koguty stojące na najwyższym szczeblu drabiny społecznej mają pierwszeństwo przy wyborze samicy. Dominujący w stadzie kogut może dać więcej potomstwa niż samce podporządkowane, również kury kojarzą się chętniej z dominantem.

Dominację w stadzie kur szczególnie widać podczas karmienia. Ptak dominujący ma pierwszeństwo w podchodzeniu do karmidła. Pozostałe ptaki, im niżej stoją w hierarchii, tym mniej są tolerowane przy wspólnym stole. A nawet syta kura pozostająca przy karmidle usiłuje przeszkadzać głodnej w jedzeniu, jeżeli ta znajduje się na niższym szczeblu w hierarchii. A więc ptaki znajdujące się na najniższej pozycji w stadzie skazane są z góry na najgorsze warunki bytowania. Z reguły chronią się one w miejscach niezajmowanych przez przywódców, zajmują gorsze miejsce na grzędzie i często gromadzą się w przejściach i słabo oświetlonych kątach. W grupie tej obserwuje się opóźnienie dojrzewania, niższą masę ciała i niższą nieśność. Brakowanie takich osobników ze stada nic nie da, jedynie przesunie się dolna granica hierarchii [2]. W związku z tym zjawiskiem konieczne jest ustawienie odpowiedniej liczby karmideł, poideł czy gniazd, oraz utrzymanie jednakowych warunków na całej powierzchni kurnika.

Oprócz zachowań konfliktowych i agresywnych (zachowania agonistyczne) związanych m.in. z hierarchią społeczną, możemy u drobiu zaobserwować zachowania przyjazne – afiliacyjne. Oznakami sympatii jest zwyczaj dziobania jedzenia, które przylgnęło do dzioba innego ptaka, czochranie upierzenia szyjnego przez kurę wyższą rangą, wygładzanie delikatnie dziobem wilgotnych czy zabrudzonych piór u kury niższej rangą. W czasie tych zabiegów kura podporządkowana pozostaje nieruchoma, często z głową odwróconą do tyłu i z zamkniętymi oczami. Innym przykładem zachowania afiliacyjnego u drobiu jest tendencja do gromadzenia się w grupie, zamiast samodzielnego poruszania się, oraz unikania innych gatunków zwierząt. Zachowanie to ewoluowało przede wszystkim, w celu ochrony przed drapieżnikami. Polega ono m.in. na gromadzeniu się razem w czasie odpoczynku (na grzędzie) czy na wspólnym poszukiwaniu pokarmu. Drób na pastwisku, na wybiegu czy też drób wodny w czasie pływania na jeziorze, na stawie, zwykle też porusza się jako grupa [2, 8].

Fot. 3. Drób wodny na jeziorze (fot. B. Borys)

Drób z zainteresowaniem obserwuje zachowanie innych ptaków, ucząc się od nich np. nowych form działania czy umiejętności wyszukiwania pokarmu. W ten sposób ptaki w kurnikach uczą się pobierania paszy z karmideł, czy wody z poideł [2].

Patrząc na drób, często nie uświadamiamy sobie, że ptaki te prowadzą bardzo ciekawe i urozmaicone życie społeczne. Obserwacja tych zachowań może nam dużo powiedzieć o tym, jak ptaki odbierają warunki utrzymania, które im zapewniamy. A pośrednio poprzez zachowania społeczne drobiu możemy określać jego dobrostan.

Literatura: 1. Adamczyk K., Górecka-Bruzda A., Nowicki J., Gumułka M., Molik E., Schwarz T., Earley B., Klocek C., 2015 – Perception of environment in farm animals – a review. Annals of Animal Science 3, 565-589. **2. Appleby M.C., Mench J.A., Hughes B.O.**, 2004 – Poultry behaviour and welfare. CABI Publishing, Wallingford, UK. **3. Blackshaw J.K.**, 1986/2003 **–** Notes on some topics in applied animal behaviour. (Eds.): Judith K. Blackshaw Bibliography, http://animalbehaviour.net. **4. Cichocka C.**, 1999 – Podstawowe zachowania kur w interpretacji etologów. Hodowca Drobiu, 5, 25-27. **5. Herbut E.**, 1995 – Kilka uwag o zachowaniu się drobiu. Polskie Drobiarstwo, 9, 30-31. **6. Horbańczuk J.O.**, **2003** – Struś afrykański. Wyd.: J.O. Horbańczuk, Warszawa. **7. Mench J.A., Keeling L.J.**, 2001 – The social behaviour of domestic birds. [In]: Social Behaviour in Farm Animals. (Eds.): Keeling, L.J. and Gonyou, H.W. CAB International, Wallingford, UK. **8. Mench J.A.**, 2017 – Behaviour of Domesticated Birds: Chickens, Turkeys and Ducks. [In:] The Ethology of Domestic Animals. An Introductory Text. (Eds.): Jensen P., CAB International. **9. Nicol C.J.**, 2015 – The Behavioural Biology of Chickens. CAB International, Wallingford, UK. **10. Nowicki B., Zwolińska-Bartczak J.**, **1983 –** Zachowanie się zwierząt gospodarskich. Wyd.: PWRiL, Warszawa. **11. Siegel P.B.**, 1984 – The role of Behaviour in poultry production: a review of research, Applied Animal Ethology, 11, 299-316, 1984. **12. Tefera M.**, 2021 – Acoustic signals in domestic chicken (*Gallus gallus*): a tool for teaching veterinary ethology and implication for language learning. Ethiopian Veterinary Journal, 16, 77-84. DOI:10.4314/evj.v16i2.7.